

A GYERGYÓI KERESKEDELEM NÉPRAJZI VONATKOZÁSAIBÓL

TARISZNYÁS MÁRTON

Gyergyó történetében fontos szerepet játszott a kereskedelem. Ennek révén szoros kapcsolatba került hazánk különböző vidékeivel és egyes külföldi helységekkel, ami tág lehetőséget nyitott a népek közti kapcsolatok elmélyítésére is. A Piritske tetőn át Moldvába vezető útvonal, a Maros völgye, a Küküllő völgye és a Háromszék—Brassó—Brăila felé vivő utak, a gazdasági élet fő ütőerei, bekapcsolták a környék gazdasági tevékenységébe. Kapcsolataik keleten a Prutig, dél felé Ploiești, Bukarest, Galac és Konstanca, nyugaton Budapest, Bécs, Lipcse, Danzig városokig terjedtek ki¹⁻².

Gyergyó kereskedelmének fejlődése már a XVII. század elejétől nyomomonkövethető. A XVIII—XIX. sz. folyamán népes kereskedőrétege alakult ki. A kereskedelem tárgyát a fa, az állatok és a különböző iparcikkek képezték. Története több tanulmánynak képezte tárgyát³⁻⁴.

Az alábbiaban az e téren fennálló hiányosságokat szeretnénk pótolni. A téma sokszínűsége miatt csak néhány fontosabb részletet tudunk kiragadni. Különösen két nagyobb problémacsoportra kell figyelemmel lennünk. Egyik a hivatásos kereskedelem áruinak szállítását végző fuvarosság, másik pedig a háziipar által előállított, vagy más árukat értékesítő népi kereskedelem. A két problémacsoport az esetek nagy többségében szorosan összefonódott. Így szükségszerűleg párhuzamosan kell tárgyalnunk.

A népi vagy alkalmi kereskedelemnek az évszázadok során számos változata alakult ki. A népi kereskedelem és a hivatásos kereskedők közti átmenetet az a réteg alkotta, melyet a XIX. század eleji okiratok is mint 50 forintnál kevesebb tőkével rendelkezőt említenek⁶. Ezeknek állandó üzlethelyük nem volt, hanem a nagyobb tőkével bíró kereskedőktől kaptak bizományba árut, amelyet a falvakra kivive értékesítettek. Áruik közt szerepelt a pipa, puskapor, dészűszíj és sok más apróbb ipari árucikk⁷. A gyergyói kereskedelem néprajzi vonatkozásai közt a legjelentősebb helyet a szekeresesség vagy fuvarosság foglalja el. Ez egyrészt a ke-

reskedők számára végezte a jellegzetes árucikkek szállítását, másrészt kialakult az önálló vállalkozást űző fuvarosok csoportja, akik maguk vették és adták az árut, vállalták a rizikót, szekerekkel bejárva hazánk tájainak nagyrészét.

A fuvarosság történetére vonatkozó legrégebb adatokat az úrbéri összeírások tartalmazzák. A Lázár birtokok 1742-i⁸, 1773-i összeírásai⁹, valamint az 1820-i urbáriumok¹⁰ adatai szerint a kötelező jobbágyi szolgáltatások sorában jelentős helyet foglalt el a hosszú út (8 nap) és a rövid út (4 nap) évenkénti kötelezettsége. A Lázár grófok Gyergyóból faanyagot, deszkát, zszindelyt, faragott fát vittek mezősi birtokaikra, onnan pedig Gyergyóba mezőgazdasági terményeket (gabonafélét, gyümölcsöt és bort) hoztak. Az így szállított cikkeket a környéken értékesítették.

A szekeresesség tevékenysége, mint már jeleztük, a különböző termékek változatos skáláját ölelte fel.

A vidék jellegzetességénél fogva, elsősorban a népi faipar termékei játszottak fontos szerepet. Jelentős részüket a Maroson, Kis-Besztercén úsztatott tutajok vitték Erdély marosmenti, valamint Moldva kisbeszterce—szeretmenti helyiségeibe. De jelentős hányadot szállítottak szekéren a Küküllő vidékére is. A választékot szőlőkaró, deszka, zszindely, faedény képezte. Főként az előállító községek, Újfalva, Kilyénfalva, Csomafalva, Alfalu lakói foglalkoztak vele jelentős mértékben. Visszatértükben gabonafélét, gyümölcsöt hoztak.

Az említett községek jelentős árucikke volt a tűzifa, egészen az utóbbi évekig. A sajátmaguk vágta bükkfát főként Gyergyószentmiklóstra szállították, legtöbb esetben megrendelésre házakhoz, ahol ölbe összerakva adták el. Mai napig használatban levő mértékegységként ismert Gyergyóban az alfalvi öl (110 cm) és az újfalvi öl (190—200 cm).

Alfalu, Csomafalva lakói nagymértékben foglalkoztak sóhordással. Ezt a parajdi sóbányából, kősó alakjában hozták. Több 1720-as évekből származó jegyzőkönyv maradt fenn, mely szerint az alfalvi lakosság jelentős része foglalkozott sóhordással, köztük jobbágyok is, akiket ettől szigorú büntetés terhe mellett tiltottak el¹¹. Ennek emlékét őrzik a csomafalvi határban a „Só útja“ elnevezés is. Ez volt a Parajdra vezető régi út, melyet a múlt század közepe táján a bucsini útvonallal helyettesítettek. A Parajdról hozott kősó egy részét vizimalmokon örölték meg. A sót a szekeresek a kereskedőknek adták el. Az 1820-i urbárium szerint az alfalviak egyik lényeges panasza volt, hogy nem engedték a só hordását¹².

A gyergyói népi kereskedelem sajátos ága volt a borvizesség, melynek gyökerei a XVI. századig nyúlnak vissza. A hagyomány szerint már Báthory fejedelem 1594-ben, köszvénye gyógyítására, borszéki borvizet vitetett Gyulafehérvárra¹³.

A környékeliek a XVIII. század első felében is jelentős mértékben fogyasztották. Az 1800-as években Zimenthausen Antal és Güntner nevű társa vegyemestetik a forrásokat, bérbeveszik és a vizét a környékeliek fuvarosokkal távolabbi helyekre szállítják. Ezzel kezdetét veszi a

gyergyói népi kereskedelem egyik új virágzó ágának fejlődése. E foglalkozási ág virágkora a XIX. század II. fele és a jelen század első két évtizede volt.

A borvizességgel kizárólag gyergyóiak, legnagyobb mértékben szárhegyiek, majd ditróiak foglalkoztak. Ővük volt a felszerelés (szekér, üvegek, lovak), ők vásárolták meg a borvizet a töltődéből, ők árusították és ők voltak a foglalkozással járó minden veszély.

A Szárhegy és Ditró községek tulajdonát képező Borszék fürdő 1832-i és későbbi bérleti szabályzatai kimondják, hogy a bérlő, elsősorban a tulajdonos két község lakosait alkalmazza a fürdőnél felmerülő munkákra. Ez vonatkozott a borvíz szállítására is¹⁴. A borvízkereskedők jórésze így szárhegyi volt. Ditróból már kevesebben jártak. Az 1920-as években például csak három ditrói borvizesről van tudomásunk.

A borvizesek nagyrészenek meg volt az állandó értékesítési helye. Csak kevesen voltak, akik alkalomszerűen árusították a borvizet. A fuvarosok közt összetartás alakult ki. Rendszeresen tájékoztatták egymást, hol van szükség borvízre, hol nagyobb a kereslet.

Tevékenységi területük az RSZK területének jelentős részét fellelőlte, amint arra az alábbi, 1900-as évekből származó példák is rávilágítanak: Bartis Jani Kolozsvárra, Gurzó József Kézdivásárhelyre, Keresztes József Enyedre, Páll Antal Brassóba, Bartis Imre és Ferencz István „huszár“ együtt jártak mindig Kolozsvárra és Botoşani-ba, Ferencz Mihály 4 lóval és két szekérrel hordta Moldva különböző városaiba. Ambrus Elek fia Imre a környékre és Marosvásárhelyre, Csergő Mihály és Sándor Udvarhelyre vitték. Kozma Lajosnak a hagyomány szerint nem volt előre meghatározott úticélja. Útközben, mivel nem tudta a borvizet eladni, egészen Szebenig ment. Ez elég volt ahhoz, hogy a faluban családját „szebeni“ melléknévvel illessék. A ditrói Kovács János minden hónapban megfordult egy-két alkalommal Szamosújváron és Besztercén. Rajtuk kívül még számos szárhegyi volt, aki az ország különböző városait járta, oda vive a borvizet, ahol arra éppen szükség volt. Köztük nagyon közismert volt Csergő Están, aki lovaival és szekérével együtt az I. világháború előtti borszéki címkén szerepelt. Az írott források a fentiek igazolása mellett még megemlítik, hogy a gyergyói borvizesek eljutottak Nagyváradra, Arad és még távolabbi városok piacaira is. Így Bukarestben, Ploieşten, Galacon is megfordultak¹⁵.

A borvizesség történetében lényeges változásokat hozott a vasút megépítése, mely 1896-ban Szászrégenig készült el. Számos fuvaros hordta az itteni rakárba a borvizet Borszékről¹⁶. 1909 után pedig Maroshévizre, ahol vasútra rakták.

Az 1920-as években a Borszéket bérlő Kiszelovini bank tevékenysége lényeges változásokat hozott a borvizesség történetében is. Felemelte a borvíz eladási árát, arra az elgondolásra alapozva, hogy kevesebb palackjuttalékot kell fizetnie és kevesebb a fenntartási költség, s akinek pénze van, az megfizeti a borvizet.

A számszerű kereslet csökkenése miatt a borvizesek új lehetőségek után néztek. Többen átpártoltak a kászonjakabfalvi borvíz szállítására, mivel az ottani bérlő kedvező feltételeket biztosított számukra.

A borvizesek, különösen a múlt század közepén, jelentős mértékben foglalkoztak különböző élelmi és ipari cikkeknek hazafelé jövet Gyergyóba való szállításával.

A Borszéken előállított üvegek olcsó volta és a nagymérvű törés miatt kevés jelentősége volt az üvegek visszahozásának. Így a szekéren bőven volt hely más áruk szállítására. Egyik legfontosabb ilyen cikk volt a Marosújvárról a borszéki üveggyárhoz szállított szóda. Nagyon sok gyergyói kereskedő bízta meg a borvizeseket különböző áruk beszerzésével. Ez a tevékenység annyira szervezetté vált, hogy pl. sok esetben a borvíznek a rendeltetési helyen való átadásakor a fuvaros csak a lovak etetési idejére maradt ott (az ,akinek a borvizet vitte, előzetes rendelés alapján beszerezte a kért cikket) s azonnal indulhatott vissza. Az általuk szállított cikkek közt búza, kukorica, fűrészfélék, ruhaanyagok, gyümölcsfélék szerepelnek. Később, amikor a csomagolás tökéletesítése következtében szinte teljesen kiküszöbölődött az üvegtörés, majd pedig a borszéki üveggyár leállítása után az üvegek beszerzése is nehezebbé, drágábbá lett, a fuvarosoknak fontosabb volt az ő tulajdonukat képező üvegek visszahozása, mint az áruszállítás.

A borszékinél sokkal kisebb, csak helyi jelentőségű volt a remetei és a csomafalvi borvíz, melyet néhány fuvaros szállított a környező falvakba, főként korondi cserépkorsókban.

Szárhegyen a népi kereskedelemnek egy sajátos ága alakult ki. Az elmúlt századokban a faedény fénykorában a szárhegyiek egy, a mai tisztítóporokat helyettesítő anyagot, a surlóport hozták forgalomba.

A Gyergyószárhegy fölött emelkedő Szármány hegy egyik terméke a fehéres-sárgás mézskőpor. Kitermelése könnyű volt, mert a nap, a szél és az eső nagy mennyiséget örlött le. Csak össze kellett szedni, kirostálni és szállítani.

Ezt használták házpadlások, faedények tisztítására (vizesceber, vizes kártya, mosogató dézsa, asztaltető, lapítók stb.) súrlására, fehéritőnek. Utána a fa színe szép fehéres, halványsárga színben játszó maradt.

Először csak helybeliek használták. De hamar rájöttek hasznosításának lehetőségére. Így már a múlt század közepére jelentős mennyiségben szállítják a görgényi kőedénygyártáshoz.

Az 1900-as évek táján Mezei Lajos és még néhány példáját követő személy foglalkozott a surlópor értékesítésével. Nagyobb mértékben Gyergyószentmiklóson és a környező falvakban árusították. Szászrégenbe is szállították. Mindenik árusnak meg volt a maga vevőköre. A surlóport a szekérderekbe öntve vitték és vékaszámra árulták. A faedény divatból való kimenetele, a tisztító vegyszerek megjelenése nagyban lecsökkentette a surlópor jelentőségét. Az utóbbi évtizedekben árusítása már teljesen kiment szokásból. Csak az építkezéseknél használják kőpor néven, méz helyettesítésére.

Napjainkban is előforduló eset, hogy a szárhegyiek építéshez szükséges követ szállítanak szekereikkel a közeli falvakba.

A népi kereskedelem által közvetített áruk gazdag választékából, a gyergyóiak által értékesített cikkek közül még jelentős helyet foglal el a káposzta, melyet főként Szárhegyen és Vaslábbon termeltek. Ősszel több száz szekérrel értékesítették Gyergyószentmiklóson, a környező falvakban, továbbá Maroshévízen és Borszéken.

A távolabbi vidékekről zöldség-, gyümölcsárusok, fazekasok, valamint mesteremberek jöttek a gyergyói vásárokra. (Brassó, Sepsiszentgyörgy). Gyergyóból pedig az itteni kereskedők jártak az ország különböző helyein tartott vásárokra. Mindezek jelentős számú fuvarost foglalkoztattak. Ugyancsak jelentős létszámú embert foglalkoztatott az állatkereskedelem is, mint hajtót.

A szekereség, állatkereskedelem, valamint a tutajozás kapcsán a gyergyóiak rendszeresen járták az ország számos vidékét. Útvonaluk a levéltári adatok alapján pontosan követhető az országban és a szomszédos országokban. Egyik volt a Parajd — Marosvásárhely — Kolozsvár — Nagyvárad — Debrecen — Pest — Bécs útvonal. Moldva felé a Tölgyes — Piatra Neamț — Roman — Iași, valamint a Galac felé vivő útvonalnak volt igen nagy jelentősége.

De jelentőségében nem törpül el ezek mellett a Csíkon — Háromszéken át Ploiești — Brăila felé vivő útvonal sem. Ezt bizonyítja, hogy 1812-ben a gyergyószentmiklósi és csíkszépvízi örmény közösségek előljárói arra kérték Háromszék akkori tisztjeit, hogy a rablótámadások miatt Mikóújfalú és Málnás környékén az országúttól egy puskalövésnyire az erdő kiirtassék¹⁷.

A jelen dolgozat terjedelme nem engedi meg a kereskedelemmel kapcsolatos összes néprajzi vonatkozások ismertetését. Azonban hangsúlyoznunk kell, hogy a népi kereskedelemnek számos változata alakult ki, mely az élet számtalan vonatkozását ölelte fel. Ezek tudományos feltárása, feldolgozása igen fontos feladat.

Több községben, pl. Ditróban szokásban volt, hogy az ácsok udvarukon kész épületeket állítottak össze. Ezeket eladták, szétszedve szállították rendeltetési helyükre.

A különböző gyergyói falvakban lakó cigányok, különösen az utolsó évszázadokban, változatos kereskedelmet folytattak, textil, bőr és egyéb anyagokkal.

Az év megfelelő időszakában a népi kereskedelem változatos formái alakultak ki. Tavasszal a lenmagolaj, ősszel pl. a csügörlé árusok jelentek meg. S így folytathatnánk tovább.

A kereskedelem történeti és néprajzi vonatkozásainak tanulmányozása túlnő a helyi kereteken. E téren az összes tudományos intézmények, köztük a múzeumok dolgozói és önkéntes munkatársai széleskörű kutatómunkát fejthetnek ki, hozzájárulva hazánk története és a népelet alaposabb megismeréséhez¹⁸.

UNELE ASPECTE ETNOGRAFICE ALE COMERȚULUI DIN GHEORGHENI

(Rezumat)

În introducere, autorul se ocupă cu importanța comerțului și locul lui în istoria orașului Gheorgheni.

Comerțul ocazional precum și cărăușia se tratează paralel. Transportarea lemnului, apei minerale, sării și prafului de curățit au un trecut destul de îndepărtat în ocupația populației.

JEGYZETEK

1. L. DEMÉNY, **Comerțul de tranzit spre Polonia prin Țara Românească și Transilvania** (ultimul sfert al sec. al XVII-lea), Studii — Revista de istorie Tomul 22, 1969, nr. 3, pag. 465.
2. TARISZNYÁS MÁRTON: **Adatok a gyergyói kereskedelem XVII—XIX. századi történetéhez**, előadás, elhangzott a Hargita megyei Történettudományi társaság 1969 IV. 5-i ülésén.
3. TARISZNYÁS MÁRTON: **A gyergyói tutajozásról** (kézirat).
4. **Contribuțiuni la etnografia Țirgurilor din Gheorgheni**, comunicare, prezentată la a IV-a sesiune șt. a muzeelor, 1967.
5. E téren számos érdekes probléma vár még tanulmányozásra, pl. a házaló kereskedők, drótos tótok, cigányok stb. kérdése.
6. Gyergyószentmiklós város levéltára (a csíkszeredai Áll. Levéltárban).
7. Örmény pleb. lt., Mercantil Forum jkv., 1830—1848.
8. A marosvásárhelyi Állami Levéltárban.
9. RSzK Akadémiája kolozsvári fiókja, lt. Col. de conscripție nr. 10, fasc. 1.
10. A marosvásárhelyi Áll. Levéltárban, 280 és köv. szám alatt.
11. Számos ún. „Sójegyzőkönyv“ található a csíkszeredai Áll. Levéltárban.
12. 1820-i alfalvi úrbéri összeírás, mv-helyi Áll. Lt.
13. DR. CSIBY ANDOR: **Borszék monográfiája**, Gheorgheni, 1938.
14. Ugyanott.
15. ENDES MIKLÓS: **Csik, Gyergyó és Kászon szék története**, Budapest, 1939. 310 l.
16. VITOS MÓZES: **Csikmegyei Füzetek**, Csíkszereda, 1894—1910.
17. IMREH ISTVÁN: **Majorsági gazdálkodás a Székelyföldön a feudalizmus idején**, Bukarest, 1956, 20 l., a Mikó cs. lt. nyomán.
18. Ezúton mondunk köszönetet a szóbeli adatközlőknek, külön elismerés illeti Oláh Tamás nyugdíjast, aki az adatok lejegyzésében igen nagy segítséget nyújtott.